

# CEMİL MERİÇ VE NESLİMİZE VERDİKLERİNE DAİR

Ersin Özarslan

■ Cemil Meriç'in adına on altı veya on yedi yaşındayken bir dergide rastladım. Muhtemelen *Hisar* dergisinde belki de *Türk Edebiyatı* mecmuasında. Hangi yazı olduğunu hatırlamıyorum ama şiir gibi gelmişti. *Hisar*'daki bütün yazıları ilanlara varıncaya kadar okurdum. Ama Cemil Meriç'in yazısını döner bir daha, bir daha okurdum. Çünkü o yazıların beni çeken, saran hatta kuşatan bir tarafı vardı: Güzellik. Cemil Meriç'in cümleleri ne anlatır ve ne söylerse söylesin güzeldi, hoştu, çekici hatta çarpıcıydı. Hoşa gidiyordu. Meriç bir cümlede bir şey söylerken birkaç şey duyurabiliyordu. Bu her yazarda bulunmayan, görülmeyen bir özellikti. Avucundaki ifade ve beyan barutunu tek atımda harcamıyor, söyleyeceklerini tek cümlede söylemiyor, birazını sonraya saklıyor, okuyucu tam cümle bitti diyecekken ikinci bir cümle veya ibareyle ifadesini havai fişek gibi parlatarak sözünü bir şehrayın hâlinde hem genişletiyor, hem tamamlıyor, hem de tesiri derinleştiriyordu. İsim cümlelerinde fiilin ekleşmiş şeklini, “-dir/-dır” bildirme ekini kullanmıyor, ifadeyi sıradanlıktan kurtarıyor, dili vasıta olmanın ötesine geçirerek bedii bir unsura dönüştürüyor, ifadeyi güzelleştiriyor ve ifadenin ekli yapısından daha fazla tesir uyandırıyor. Mesela “*Kültür yabancı bir kelime. Cazip, çünkü Avrupalı. Batı dillerini XVIII. asrın sonlarında fethetmiş. Her ülkede ayrı bir libâsa bürünen uçarı, serazad bir mefhum.*” cümlesinde bildirme ekleri kaldırılmasa cümle güzelliğini, ahengini, tadını kaybederek kaba bir anlam taşıma aracı yavan bir kelimeler yığını olurdu.

Aynı şekilde kelimeyi tavsif ederken önce bir vasıfla niteliyor, sonra başka bir niteleme ile cümleyi tamamlarken sadece bir söz söyleyip bir beyanda bulunmuş olmuyor aynı zamanda ortaya okuyucuyu şiriyyet duygusuyla kendine ram ediyor: “*Mukaddeslerin rengine bürünen bir bukalemun kelime semavi kitapların şeytanı.*”<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 12.



Nesri tarifinde de aynı özellik var. Önce nesri nazmı ihata eden bir orkestra olarak değerlendiriyor sonra o orkestranın özelliklerini ilave ediyor: *“Nesir bütün nazımları kucaklayan bir orkestra: girift ve kâmil.”*<sup>2</sup>

Kitabı tavsifinde de aynı yapıya müracaat etmiş. Önce kitabın “ne”liğini dile getirmiş, sonra o “ne”liğin uzantıları olan başka özelliklerini ilâve etmiştir: *“Kitap deniz kızlarının şarkısı, uzağa, meçhule, esrara davet.”*

Sağ kavramını izah ederken sağı “günahkâr bir teke” diye nitelendirmesi Yahudilikteki günah keçisi kavramına telmih ettiği gibi bu tekenin başkaca ne olduğunu sayıp döker: *“Sağ yakın tarihin günahkâr tekesidir: kilisedir, cehalettir, faşizmdir.”*<sup>3</sup>

Sloganı izah ederken de aynı yapı söz konusudur. Önce sloganın ne olduğunu söyler: “İlkelin ideolojisi”, sonra neyin ideoloji olduğunu haber verir. Cümle bittiğinde sloganın matah bir şey olmadığını basitliğini de ifade etmiş olur: *“Karanlık kinlerin birbirine saldırttığı çılgın sürülerin savaş çılgılığıdır, slogan. İlkelin, budalanın, papağanın ideolojisidir.”*<sup>4</sup>

Bazen de bir kavram hakkında onu hüküm hâlinde tarif edip niteledikten sonra, kavramı açıklayan ve özelliklerini veren ibarelerle cümleyi devam ettirir: “İzm”ler hakkındaki cümlesi böyledir: *“İzm’ler birer anakronizm’dir, birer*

<sup>2</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 15.

<sup>3</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 12.

<sup>4</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 141.

*anakronizm yani kalıplaşan, canlılığını yarı yarıya kaybeden birer konserve düşünce.”<sup>5</sup>*

Bazen de bir cümleyi nokta ile tamamladıktan sonra o cümleyi başka ibareler ve başka cümlelerle açıklamaya devam eder. İfadeyi kuruluktan, yavanlıktan kurtararak şiiriyete kanatlandırır. *Mukaddime* tercümesini tavsif ettiği ibareler böyledir: “*Pirizâde, Mukaddime’yi (üçte ikisini) dilimize kazandırır. Dürüst bir tercüme ama dil girift, ibareler uzun, Üslup ‘âsafane’. Telemak tercümesini hatırlatan bir nesir. Osmanlı, Makyavel’i de okur, İbn Haldun’u da. Ne var ki, temessül-lerinde şuurludur, tafrafuruşluktan da hoşlanmaz.”<sup>6</sup>*

Descartes’in usul hakkındaki meşhur kitabının tercümesini değerlendirdiği cümlelerin failini tek kelimeyle niteledikten sonra bu failin diğer özelliklerini gizli özneli başka bir cümle ile açarken kurduğu cümlelerin bir unsurunu da başka bir ibare ile açmıştır: “*Descartes konuşmayan adam. Şöhretten, alâyişten, lakırdıdan iğrenen adam. Yalın kılıç düşünce, düşünce yani yazı.”<sup>7</sup>*

Bu, sözü ve meramı parçalayıp cümleye yayan, cümlelerin sonraki kısmını ilk kısma kuvvet, derinlik, incelik ve güzellik hatta rahatlık katan, farklı ve kendine mahsus üslubu dolayısıyla Cemil Meriç’in yazılarını her defasında döne döne okuyordum. Şüphesiz onu benim gibi defalarca okuyan başka okuyucuları da vardı. Ama bu okuyucu zümresi muhtemelen dergi okuyucularının bir kısmını oluşturuyordu. 1974 yılının nisan ayında da Cemil Meriç’in yazı hayatında başka bir gelişme daha oldu. Cemil Meriç *Orta Doğu* gazetesinde haftalık yazılar yazmaya başladı. Yarım sayfa hacmindeki bu yazılar Meriç’in okuyucularını birdenbire çoğalttığı gibi muhtemelen daha geniş bir kesimde tanınmasını da sağladı. Ardından yanılmıyorsam aynı yılın mayıs ayında *Bu Ülke* kitapçılarda okuyucu karşısına çıktı. Ben Erzurum’da, *Bu Ülke*’yi bir gençlik derneğinin kitap satış odasında gördüğümde, yazılarını severek okuduğum Cemil Meriç’in kitabını okuyacak olmanın farklı sevincini duyarak görür görmez satın aldığımı hatırlıyorum. Odadan çıkar çıkmaz kitabın arka kapakındaki yazıya göz attığımda yazının ezberimde olduğunu hayretle müşahade ettiğimi dün gibi hatırlıyorum: “*Bu ülke 89’dan beri su alan bir gemi...*” Bu ifade aklıma hemen Fransız ihtilalini getirmişti.

Cemil Meriç, *Bu Ülke* ile harsi, bedii ve edebî dünyamıza yıldırım gibi düşüvermişti. Yazdıkları ve söyledikleriyle okuyucularının benim de dâhil olduğum çok önemli bir kısmını âdeta çarptı, darmadağın etti. Mektepte kaç nesildir Ataç’la gözünü açan, Ataç’la yatırılıp Ataç’la kaldırılan en azından on yedi yaşından otuz yaşına kadar olan nesiller bir bakıma, hayrete, şaşkınlığa hatta bazılarını şoka uğradılar. Bu nesillerin tahsil hayatına şahit olan daha eski nesiller ise Cemil Meriç’in eseri karşısında sevinçlerini izhar etmekteydiler. Çünkü bir

<sup>5</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 121.

<sup>6</sup> Cemil Meriç, “Araftaki Adam”, *Türk Edebiyatı*, S 4, Nisan 1972, s. 15.

<sup>7</sup> Cemil Meriç, “Şairane Bir Çeviri yahut Toplumbilimin Serüvenleri”, *Hisar*, XII/96, Aralık 1972, s. 7.

zamandan beri yazıda “devrik tümce” ve “öz Türkçe sözcük” kullanmak öğretmenlerimizin söylediğine göre başlı başına bir değerdi, yenilikti, güzellikti, dilde devrimcilikti, Türkçecilikti. Sırf bunun için ortaokulda “Arı Dil Kolu”na girmiş, bazı kelimelere düşman kesilmiştim.

Cemil Meriç, bu hususta bildiklerimizi -bildiğimiz fazla bir şey de yoktu zaten bellediklerimizi alt üst etti. Bildiğimiz şeyi değil, bildiğimizi zannettiğimiz hususlara baktığımız yeri, bakış açımızı, ölçülerimizi değiştirdi. Sadece milliyetçileri değil Anadolucuları, Mücadelecileri, nurcuları ve bazı İslamcılarını bazen aynı bazen farklı sebeplerle etkilerken hepsini yakaladığı nokta benzersiz üslubuydu. Yazıda “biz” zamiriyle kastedilen arasında bu topluluklarla birlikte yerli ve millî endişeler taşıyan herkes kastedilmektedir.

Meselelere farklı bakmanın, farklı yerden ve farklı açılardan bakmanın mahiyetini çoğumuz onunla idrak ettik. Tarihten dile, edebiyata, düşünceye ne varsa dikkatlerimizin yanında bazı bilgi ve kanaatlerimizi de alt üst etti. Birçoğumuzun bazı meselelerin farkına varması onun derin ve temyiz edici dikkatleri ve çarpıcı tahlilleri sayesinde oldu.

Osmanlı'ya, tarihe, dile, ifadeye, üsluba, edebiyata bakışımız onun söyledikleriyle değişti. Değişmekle kalmadı, gelişti de... Hatta tercüme meselesini fark edişimiz onun Balzac'tan çevirdiği *İhtişam ve Sefaleti* ile oldu. Dilde, üslupta vuzuha doğru onunla yola çıktık. Onun tahlil ve tenkidleriyle farkına vardığımız birçok mesele yine onun yazdıklarıyla aydınlığa kavuştu. Gerçi bu hakikatlere girilen kapılar kilitli değildi ama kapıları o açtı hem de ardına kadar. İşaret taşlarını o döşedi.

Kavramlara bakışımız onunla değişti demek eksik olacaktır çünkü kavramları, kavramlar üzerine düşünüp akıl yürütmeyi bütün cepheleriyle onunla keşfettik. Müzmin Nobel adayı bir Çukurova yazıcısının çukur ova yazıcısı olduğunu onun yazısından öğrendiğim gibi hiç unutmadım. O yazmasaydı Göğceli'yi edebiyat diye külliyat hâlinde okuyacaktım. Ama onun tenkitleriyle okuduğum *Hangi Batı* ve *Hangi Sol* ile Attilâ İlhan'ı okudum ve okuduktan sonra okuttum da.

Tarifleri yoklamak, kelimenin, kavramın mazisine gitmek bizim hayatımıza onunla girdi. Bazılarımız, bu dikkati, onun sayesinde alışkanlık hâline getirdi. Hatta bazılarımız onun yazdıklarıyla düşünmeyi talim etti demek yanlış olmaz. Bir çoğumuzun malumat sahibi olmaktan kültür sahibi olmaya evrilmesinde asıl hareket unsuru onun eserleridir. Onunla kitap okumaya başlayanlar olduğu gibi harsi, fikrî ve bedii şahsiyeti onun eserleri ile elde edenler olduğunu da söylemek bir hakkın teslimi olacaktır. Çünkü sözün, çoktan unuttuğumuz bir değer olduğunu birçoğumuz onunla sadece hatırlamakla kalmadık hatta yeniden keşfettik.

“*Kelam bütünüyle haysiyettir.*”<sup>8</sup> sözünün ağırlığı bir yana taşıdığı hakikatin de gerçekte farkında değildik. Kamustan da haberimiz yoktu, kamusun namus olduğundan da. Kamusun da lügatin de cahiliydik. Haberdar olduğumuz kadarının duvarlarından da dil devrimi adına bir cinnet hâliyle her gün birkaç taş sökülüyordu. Ufkumuz kelime çöplüğü mesabesindeki sözlükten ibaretti. Bu yüzden de kamusun, lügatin duvarlarından sökülen taşları kaldırıp atmakla iş gördüğümüzü sanıyorduk. Hatta bundan kendimize biraz da övünç payı çıkarıyorduk. Kamusun, milletin hafızası, bizatihi kendisi olduğunu o hatırlattı: heyecanıyla, hassasiyetiyle, şuuruyla. Hâlbuki devlet, maarif, maarifin öğretmenlerinin kahir ekseriyeti ve ders kitaplarının çoğu tahsil hayatı boyunca bizi bir kamussuzluğa, daha doğrusu namussuzluğa itiyordu. Bu sakim yolu ondan daha önce görenlerin çığlıkları gürültüden duyulmamış, işitilememişti. Cemil Meriç bu hususlara dikkat çekerek, mukayeseleriyle kulağımıza kar suyu kaçırmak suretiyle ölçülerimizi alt üst etti. Milletin kendi irfanı ve kendi zevkiyle duygu ve düşünce incelikleriyle yontarak idrakiyle şekillendirdiği kelime ve kavramlarla düşünmesi, yazması ve konuşması gerektiğini, milletin hafızasının bu kelime ve kavramlardan yani kamustan ibaret olduğunu onun dikkatleriyle bir kere daha anladık.

“*Tefekkür kılıçla fethedilmez.*” derken çalışmanın, cehdin, gayretin, azmin hakkını veriyor, kitabı, kütüphaneyi ve kalemi kast ediyordu.

Değerler silsilesinde dilin yerini, manasını ve önemini, başka bir ifadeye hakiki veçhesini onun farklı ve haklı dikkatleri ile fark ettik.

Mukaddesleri alt üst eden Fransız İhtilali meğer tek mukaddese, kamusa saygı göstermiş. Tek kelime uydurmamış olan Hugo eski sözlüğe kızıl bir külah geçirdiğini söylemekle övünürmüş. Sadece Hugo mu? Sembolizmin üç silahşoru da kelime uydurmamışlar. Ama eserlerindeki her kelimenin yeni oluşunu Batı’da cinnetin bile terbiyesine örnek gösteriyor ama dolaylı olarak lisan karşı-sındaki cehlimize ve terbiyesizliğimize işaret ediyordu.

Cinnet hâlindeki Batı’nın en bahtsız düşünürünün yeniden doğma hayaliyle avunma imkânına karşılık bizdeki kalem sahiplerinin böyle bir teselliden mahrum olmasına her gün sökülüp her gün başka bir şekilde örülen mazlum Türkçemizin hâlini şahit gösteriyordu. Haklı olarak “*Hamid nesline imreniyorum. Emrinde yüz bin kelimelik bir hazine var.*” diyordu. Bizim elimizde kaç kelime olduğunun farkında bile değildik çünkü “Hâmid nesli”nin eserlerinin kelime kadrosunu anlamak şöyle dursun daha dün ölen sanatkârların eserlerini bile değil biz bizden önceki nesiller bile anlayamaz durumdaydı<sup>9</sup>. Vaziyet bugün daha kötüdür.

<sup>8</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 16.

<sup>9</sup> Bu durumu fark eden lise mezunu bir dil memuru bu boşluğu doldurmak için çalıştığı kurumun malzemesini kullanarak oluşturduğu bir talebe sözlüğü artık ilmi araştırmalarda kaynak gösterilmeye başlanmıştı. Şimdi o memur “dil bilgini” diye takdim ediliyor. Ama bugünkü seviyeye bakılınca hak vermemek de elde değil.

“*Dil, Penelop’un örgüsü, yirmi dört saatte bir sökülüp örülüyor.*”<sup>10</sup> demekle sadece Türkçenin düşürüldüğü hazin duruma işaret etmiyor, Yunan mitolojisinden de haber veriyordu. Türk tarihi dururken tarih müfredatının çocuk zihinlerimize antik çağlar güzellemesinden gına geldiği için yüz çevirdiğimiz antik dünyanın değerlerine bakışımızı hissîlikten kurtardığını söylemek gerekir.

Üslubun, ifadenin bir miras olduğunu, sözün, yazının, kelamın büyüklerden baba malı gibi tevarüs edildiğini ondan öğrendik.

“*Üslupta ilk ceddin Sinan Paşa.*” ibaresi sadece bir değer olarak Sinan Paşa’yı ve üslubunu tanıtmış olmuyordu. “Ecdat” mefhumunun anlam ve değerini de haykırmış oluyordu. Hâlbuki biz ecdada sövdürülerek büyümüş nesillerdik. Cemil Meriç, bazı iddialarını bazı iddialarımızla örtüştürmüştü. “*Üslupta ilk ceddin Sinan Paşa. Sonra Nazif, Cenap ve Haşim. Amacım, yazarı okuyucudan ayıran bütün engelleri yıkmak, sesimi bütün hiziplere duyurmak, şuurun, tarihin, ilmin sesini. Öyle bir ifade yaratmak istiyorum ki, Türk insanının uyuşan şuuruna bir alev mızrak gibi saplansın.*” Bu ifadeleri kendimize o kadar yakın bulmuştuk ki birçoğumuz bunları okuduktan sonra gökte aradığını yerde bulduğu duyusuna kapılmıştı.

Başkasının kavramlarıyla düşünmenin başkasının kölesi olmaktan başka bir şey olmadığını onun yazılarından öğrendik.

Mefhumların ne derece kaypak olduğunu o gösterdi, onun yazdıklarını okuyunca fark ettik ama kaypak mefhumlar yakamızı bırakmadı yahut biz vazgeçemedik. O yüzden bugün bile ağzını açan “Orta Doğu” diye ahkâm kesiyor. Kim merkez, kim orta, kim doğu ve kim kimin ortası, kim kimin doğusu düşünen yok, düşünmek isteyen hiç yok. Şaşırın Dev, Osmanlı’nın sendelemesini, şaşkınlığın Batı’ya hayranlığa, hayranlığın Batı’ya teslimiyete dönüşünü ve hâlâ teslimiyetten kurtulamadığımızı o söylemeseydi daha fark etmemiş olabilirdik.

Cemil Meriç’in bir sihirbaz gibi kelimelere ruh üflediğini, onlara can verdiğini, dirilttiğini gördük “tecessüs” ve müştakı “mütecessis” kelimeleri, onun nesrinde, sahip oldukları anlamın sınırlarını aşarak ihtişamlı birer mana kazandı. Erol Güngör’ü nitelediği “*Çılgınlıkları ile değil, akl-ı selimi ile rahatsız eden bir tecessüs...*” cümlesindeki mana henüz lügatlere girmiş değildir.

Çağımız aydınlarının sakim tavır ve tercihlerini Ahmet Midhat Efendi’nin kullandığı “müstağrip” kavramıyla tavsif etmesi onları “müstağripler” kervanı başka bir deyimle “fenâfilgarb” olarak değerlendirmesi sadece bir tespit değil günümüz düşüncesinde doğrudan doğruya bir “kavram koyma” faaliyetidir. Bu kavramları o kullanmasaydı neslimiz belki de hiç bilmeyecek öğrenmeyecek, kullanamayacaktı. Hazindir, dil kurumunun kafası karışık sözlükçüleri bu kelimelere “eskimiş” yaftasını vurmuşlar. Hâlbuki bu tür kelimeler yedi sekiz bin yaşındaki Türkçe için yeni kelimedir.

<sup>10</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 20.



“Hayatını Türk irfanına adayan münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi” olduğunu söylerken kimsenin adına konuşmadığını ama tek başına Türklük adına konuştuğunu hissediyor, hepimizi “mefkûreci” damarımızdan yakalıyordu.

Cüzzamlı muamelesine tabi tutulan bazı kavramların içini aydınlıkla doldururken haysiyetimizi de kurtarmış oluyordu: “Yobazlık, Şark’ın nefis müdafası” dedi. Ama yobazın, samimiyet olduğu kadar kendini bir “nass”a, yani sonsuza hapseden idrak olduğunu da söyledi. Sonsuza hapsolmuş idrake düşmanlığın tarihe düşmanlık olduğunu haykırdı. Ona göre yobaz hürriyeti “nass”ta gören mümindi ama imansızlar iman sahiplerini yobaz diye itham ediyorlardı. Yobaz ithamının yükünü taşımaktan yorulmuş olanlara ve ithamcılara en yobazın güzel taraflarımız olduğunu o hatırlattı.

Söze dönüşemeyen zaman idrakinin geçiciliğini Ahmet Haşim’in şiir dünyasına yaşlaması pek aşina olduğumuz bir ifade şekli değildi: “*Kelimeleşmeyen «zevk-i tahattur», bir rüya kadar soluk ve fâni.*”

Mensur şiiri, süslü sözlerden örülü tatlı bir duygu yumağından halis şiir vadisine aktaran bir üslup karşısında kalbi olan kim ürpermez ki? Yüreğimizi böylesine ürperten bir kalem karşısında sadece şaşırmadık, sevdik onu olanca yüreğimizle, sevdik ve hayran olduk. Hâlâ seviyor, hâlâ hürmet duyuyoruz.

Tercümenin anlam, önem, işlev ve değerini ondan öğrendik. Türkiye’deki bazı tercüme facialarından onun sayesinde haberdar olduk. Tercüme hususunda bize bir ölçü veren de odur: “*Tercüme bir fetihtir. Yalnız dili değil, düşünce ve hasasiyetin girift dünyasını da zenginleştiren bir fetihtir.*”

Cemil Meriç, hâkim karşısında “*Marksistim!*” diye bağırduğu zaman bir işçinin elini sıkmamış olduğunu söylediğinde, sadece mahut ideolojinin bu toprakların ihtiyacından doğmadığını değil bütün izmlerin insan idrakine özellikle bizim idrakimize giydirilen deli gömleği olduğunu da haykırmış oluyordu. Onun “*İzm’ler idrakimize giydirilen deli gömlekleri. İtibarları menşelerinden geliyor. Hepsi de Avrupalı*” ifadeleri, aynı zamanda hiçbir “izm”in yerli olmadığını, tamamının Batı mamulü olduğunu, sırf Batı mamulü olduğu için bunlara değer atfedildiğini de haber veriyordu.

Sağın da solun da mefhum ve ihtiyaç olmak bakımından sadece çıkış noktalarını değil asıl anlamlarını da ondan öğrendik. Ne “sağ” bizimdi ne “sol”. İşimiz bile olamazdı sağla solla. Ama sol, memlekette kendinden olmayan herkesi aynı kefeye koyup katlediyordu her gün.

Meğer fikir hayatımız bir karnaval balosu imiş. İnsan kaderle kavgayı bırakıp kelime ile kavgaya girmiş çükü rüyaları kelime bayraklaştırıyormuş. Hayata hatta kâinata kelimelerin yön verdiğini ondan öğrendik. Batı’nın put gibi bayraklaştırıldığı ülkemizde “*Habis kelimelerden bize ne?*” diye soran o oldu. Bu maskeli haydutları kafalarımızdan kovmanın namus ve vicdan borcu olduğunu o söylemeseydi kimden duyacaktık? O bize kendi gerçeğimizi kendi kelimelerimiz, kendi kavramlarımızla anlamak ve anlatmakla mükellef olduğumuzu söyledi. Kültür hayatımızın ithal malı kaypak ve karanlık mefhumlarla dol-

duğunu o söyledi. Hakikatin kelimeler arasında kaybolduğunu o işaret etti. Düşünce hayatımızın mülevves kavramlar tarafından işgal edildiğini ondan öğrendik.

Bunlardan “Gerici” ithamını kavram olarak **tenkit edışı** ile tarifi ve mahiyeti bakımından kavramlara daha dikkatli bakmayı bize o öğretti. Her kavramın tarif, mahiyet ve işlevine dikkat etmek gereğini üstüne basa basa o vurguladı.

*Ne güzel tarif: “Bir toplumun gelişmesini sağlayacak hiçbir yeniliği istemeyen, her yönüyle eskiyi özleyen ve eski düzeni getirmeğe çalışan (kimse).” (Meydan - Larousse.) Tarifin tek kusuru bu ucubenin hangi çağda, hangi ülkede yaşadığını söylememesi. Canavarlarla dolu bir cangıldayız. Yolumuzu hayaletler kesiyor. Tanımadığımız bir dünya bu, İthal malı mefhumların kaypak ve karanlık dünyası. Gerçek, kelimelerin sisi arkasında kayboluyor. Kelimeler hükmediyor hayatımıza. Korkuyoruz onlardan. Hangi aydın GERİCİ ithamına göğüs gelecek kadar cesur? Gerici, bir vasıflandırış değil, temyizi olmayan bir mahkûmiyet kararı. Murdar bir hal’den muhteşem bir maziye kanatlanmak gericilikse her namuslu insan gericidir. (...) Gerici, ilerici... Düşünce hürriyeti bu mülevves kelimelerin esaretinden kurtulmakla başlar, düşünce hürriyeti ve düşünce namusu.<sup>11</sup>*

Dile şekil verenlerin büyük sanatkârlar olduğunu, dilin şairler elinde yoğrulduğunu belki daha önce söyleyenler olmuştu ama bu gerçeği bize o duyurdu. Dilin hamurunu karanların öteden beri şairler olduğunu, düşüncenin şairlerce nazım içinde terbiye edildiğini ondan duyduk.

Nazımın, imkânlarını araştıran düşünceden ibaret olduğunu, **hatalarını** örtmek, kusurlarını bağışlatmak için musikiye iltica ettiği vezni, kafiyeyi yani ölçüyü ahengi bu yüzden kullandığını ondan öğrendik. Nazımın, ifadenin sevimli ama serkeş bir çocukluk devresi olduğunu o söyledi. Nesrin ise bütün nazımları bağrında toplayan karmaşık ve kâmil bir orkestra olduğunu da ondan işittik

*Kur’an-ı Kerim*’in şiiriyet bakımından Muallakatü’s-seb’a şairlerini secdeye icbar eden özellikte bir nesir olduğunu o yazdı: *Kur’an* mensurdur: Yedi Askı şairlerini secdeye kapandıran bir nesir.<sup>12</sup> Bu ifadesiyle sadece mucizeyi kendince tarif etmiş olmuyor, *Kur’an*’ın üslubundan bizi haberdar ettiği gibi *Kur’an*’ın sadece din kitabı olmadığını, edebiyatta da emsalsiz, benzersiz olduğunu ihsas ediyor gönlümüzü de fethetmiş oluyordu.

Günümüzün düzyazısının “bed ve cıvık” olup edebiyatla ilgisi olmadığını hayşiyetsiz olduğunu ondan duyduk ve buna şaşırmadık sadece, edebiyat diye takdim edilen muzahrafata mesafeli bakmak gerektiğini de öğrendik. Neyin edebiyat olduğu hususunda ayrı bir dikkat gerektiğini düşündük ama bu da düşünceden ileri gidemedi. Çünkü onun “bed ve cıvık” dediği “düz yazı” her tarafı işgal etti.

<sup>11</sup> Cemil Meriç, “Gerici”, *Türk Edebiyatı*, 11 (Kasım 1972), s. 8.

<sup>12</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 15.



Argoyu doğuran ihtiyaçları en veciz şekliyle ortaya o koydu. Dil tasfiyesinin sebebini nesillerin hafızasını kaybetmesiyle izah eden de odur. Haklı olarak Uydurma dili ülkesizlikle, uydurmacıları vatansızlıkla itham etti.<sup>13</sup> Onu okuduktan sonra argo üzerine çalıştığımı, bu hususta yazılmış yazılardan ulaşabildiklerimi okuduğumu, hatta bir argo sözlüğü aldığımı, Peyami Safa'nın sırf argo ile kaleme aldığı *Sabahsız Geceler*<sup>14</sup> adlı romanını araya araya bulup okuduğumu söylemeliyim.

Fikret'in "Hân-ı Yağma" manzumesinin başarılı bir tercüme daha doğrusu bir "pastiş" olduğunu edebiyat tarihçileri veya münekkitler değil o söyledi; "Sis" in ise Osmanlı'nın mezar taşı kitabesi olduğunu edebiyat hocalarından değil ondan duyduk. Onun bu değerlendirmeleri hem şair olarak Fikret'in hem de şairlerinin edebî değerleri yanında edebiyat tarihindeki yerlerini de tayin ediyordu.

Divan edebiyatında roman türünün mevcut olmayışının sebebini "Niçin olsun?" diye bir soruyla cevaplamıştı. Sınıfsız toplumda roman olmayacağını, olamayacağını ondan işittik<sup>15</sup>.

Yeni Türk edebiyatının altı asırlık geleneğe bütün bütün yüz çevirmek olduğunu o söyledi. İsmail Habib'in kaleme aldığı *Türk Teceddüd Edebiyatı*'nın taşıdığı isimdeki olanca iddiaya rağmen "asırlık bir kavganın şairâne bir fezlekesi" başka bir ifadeyle "gerçek bir edebiyat târihinden çok sadece bir reddimiras beyannamesi, olduğu hükmünü o verdi."<sup>16</sup>

\*\*\*

Biz son nesillerin yeni yetmeleri, neyin ne olduğunu pek de bilmeden süt dişlerimizle keçiboynuzu çiğneyip ceviz kabuğu kırmaya uğraşırken birdenbire bilmediğimiz, tanımadığımız hatta yabancı olduğu bambaşka bir lezzetle önümüze çıktı. Muz gibi ne niyetine yenirse o tadı verdiği söylenen bir meyve değildi şüphesiz. Kendine mahsus bir tadı, güzelliği ve farklılığı vardı. Hoştu, çekiciydi, çarpıcıydı. Tutuyor, yakalıyor, bağlıyor fakat müptela etmiyor, baş döndürüp sarhoş da etmiyordu. Tatlılığına tatlı, yumuşak olmadığı gibi sert de değildi ama çekirdeği ceviz kabuğuna rahmet okutuyordu. Farklılığı bakımından bende Mekke hurmasını çağırıyordu. Yakından bilmediğimiz, tanımadığımız hatta yabancı olduğu bu düşünce, sanat, edebiyat, dil, ifade, üslup kısaca "hars" yahut onun tabiriyle irfan meyvesi bizi bütün cepheleri ve bütün çehreleriyle kendine bağlamıştı. Severek okuduk.

\*\*\*

<sup>13</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 17.

<sup>14</sup> Server Bedi, *Sabahsız Geceler*, İkinci Basım, Semih Lütfi Kitabevi, 194 s.

<sup>15</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 16, 45.

<sup>16</sup> Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 46.

Cemil Meriç'i biz biraz da Ahmet Kabaklı'ya borçluyuz. Çünkü bu susmuş münzeviyi yazı dünyasına döndüren merhum Kabaklı'dır.

Aslında Cemil Meriç'i çok kimse bilmiyor, çok kimse tanımıyordu. Belirli bir çevrenin dışında adı bile bilinmiyordu. "Kim bu Cemil Meriç?" sorusunu benim neslimden sormayan bir merak ve dikkat sahibi yoktur demek abartı olmaz.

Gerçekte gizlemiyordu kendini aslında; birilerince gizleniyordu sanki, adı anılmıyor, değeri görülmezden geliniyordu. Yazıları yayımlanmıyordu. Dergisizliğe, gazetesizliğe mahkûm edilmişti sanki. Yüzüne kapanmıştı kapılar. Bir tür yalnızlığa sürgün durumdaydı.

Mensup olduğu çevreden ümidini bütün bütün kesince muhtemelen başka çevrelere açılma ihtiyacı duydu. Böylece Fikirtepe'deki Eğitim Enstitüsüne gitti. Niyeti liseden talebesi olan Ahmet Kabaklı'yı görmeyi. Göremedi ama haber bıraktı: "Eve gelsin görüşelim." diye.

Kabaklı'ya "Cemil Meriç geldi, sizinle görüşmek istiyor." dediler. Kabaklı şaşırды, sevindi ve davete icabet etti. Yıllar sonra tekrar görüştüler. Kabaklı, sevdiği hocasının susmuş hâlini doğru bulmadı. Ondan yazmasını istiyordu. "Kime yazayım? Nereye yazayım?" dedi. Eski öğrencisi *Hisar*'da yazmasını istedi ondan. *Hisar*, durmuş oturmuş bir dergiydi, orada pekâlâ yazabilirdi. Kabaklı, *Hisar*'da yazabileceğini söylerken yalnızlığın, ilgisizliğin denizlerinde tutunacak bir tahta arayan Cemil Meriç'e bir can simidi uzatıyordu.

Kabaklı'nın bütün derdi hocasının yalnızlıktan, ilgisizlikten kurtulup cemi-yete açılmasını temin etmek; onu sevindirmeydi. Cemil Meriç, şüphesiz talebesinin gözündeki büyük bir değerdi ama hocasının uzatılan can simidini bir gemiye çevireceğini aklına bile getirmiş değildi. Kabaklı daha sonra hocasını 1972'de yayımladığı *Türk Edebiyatı* dergisine davet etti. İlk yazısı derginin Mart 1972 tarihli 3. sayısında çıkan "Argo, Kapitol'un Kazları ve Yenilik" tir.<sup>17</sup>

Sonra yerli dergilerin çoğunda *Hareket*, *Kubbealtı*, *Pınar*, *Sebil*, *Büyük Doğu*, *Köprü*, *Gerçek*, *Millî Kültür*, *Doğuş* dergilerinde yazıları yayımlandı. Türkiye'de birçok mahfilin kendine göre tanıdığı, ivazsız garazsız sevip saydığı bir şöhret oldu. Hayatı boyunca özlediği ilgi ve itibara kavuştu. Kesif bir teveccühe mazhar oldu. Ödüllerle taltif edildi.

\*\*\*

Hegel'in "Minerva'nın kuşu alacakaranlıkta uçar." sözünü de o nakletti ama tamamlayıp kendine mal ederek. Hatta Hegel'i müphemiyetten kurtararak: "... Minerva'nın kuşu yani felsefe..."

Fikir hayatımızın ihmal ettiği İbn Haldun'u "Araftaki Adam" yazısıyla Mağribli bir filozof olmaktan çıkarıp gündemimize, düşünce dünyamızın herhangi bir ferdi gibi sokağımıza, eski bir aşınımız gibi yakın çevremize dahil

<sup>17</sup> Ahmet Kabaklı, "Araftaki Adam", *Türk Edebiyatı*, S 166 (Ağustos 1987), s. 5-7.

ve “Kendi semasında Tek Yıldız” diye takdim eden odur. “*Ortacağın karanlık gecesinde öncüsü ve devamcısı olmayan muhteşem ve münzevi bir yıldız*” olarak tanıttığı İbn Haldun’u Batı’nın da tanımadığını söyledi. Filozofun Bedevilik ve hadarilik kavramlarını düşünce dünyamıza o nakletti, onun nakliyle tanıdık.

İbn Haldun’un adını düzeltti önce: İbni Haldun değil İbn Haldun. Sonra devletin yayımladığı tercümenin acıklı hâlini ortaya koydu. İbn Haldun hakkında ahkâm kesenlerin cehaletlerini yüzlerine vurması hoşumuza gitti. “Atatürkçülüğü kimseye bırakmayan Avrupalıdan daha Avrupalı ilerici sosyologların hem İbn Haldun’un hem Türk düşüncesinin hem de sosyalizmin cahili olduğunu, bilim yobazlığının, sosyalizm yobazlığı kadar tehlikeli olan Obskuran-tizme (bilisizliğe) sürükleyeceğini” söylemesi de...<sup>18</sup>

*Bu Ülke’den kaçanları ondan öğrendik. Kaçakların başında Türk aydını geliyordu. Meriç, “Türk aydını Kitâb-ı Mukaddes’in Serseri Yahudisi ... Hangi Türk aydını? Bu kaçan mahluk ne Türk, ne aydın. Bu kaçış bir Kabil kompleksi”* diyordu. Kimi Batı’ya, Avrupa’ya kaçıyorlardı aydınların kimi İrfan’a kimi Yunan’a kimi İran’a. Turan’a kaçan da vardı, Mutlak’a kaçan da... Aslında tanıımıyorduk hiçbirini. Batı’ya kaçan birtakım isimler biliyorduk ama onun kaçak diye itham ettiklerinden bazılarının isimlerini bile ilk defa ondan duyduk. Ağaoğlu’nun “Agayef” olduğunu ondan öğrendik. Tek satırlarını okumamıştık çoğunun. Abdullâh Cevdet’i, Meriç’i okuduktan sora merak ettim, Celal Sılay’ın, Hüseyin Dâniş’in, Salih Zeki Aktay’ın kitaplarını sırf o zikretti diye aldığımı da söyleyeyim.

Bazılarını duymadığımız başka isimler de söyledi, yerli yabancı, eski yeni isimler...Weber; Karl Mannheim, Locke, Buckle, Saint-Simon, Ram Mohan Roy, Proudhon, Cevdet Paşa, Ali Paşa, Cemalettin Efganî, Taşköprülüzade, Kâtip Çelebi, Naima, Tunuslu Hayreddin Paşa, Pîrîzâde, Muallim Nâcî, Ali Suavi, Sait Halim Paşa, Rıza Tevfik, Şehbenderzâde Ahmed Hilmî, Le Play, Le Bon, Ruskin, Carlyle, Cezmi Ertuğrul, Kerim Sadi, Celal Nuri, Namık Çankı, Ali Şeriatî ve daha başkaları. Bazılarımız bunların çoğunu ondan duyduktan sonra merak edip eserlerine yöneldi. Bu da dolaylı bir hocalık sayılmaz mı?

Bazı şahsiyetler hakkında olanca acımasızlığına hatta adavetine rağmen nadir de olsa hakkı teslim örnekleri de vardı hayatında. Rıza Tevfik’in *Kâmûs-ı Felsefe*’sindeki “ateizm” maddesinden bahsederken bu maddeyi kırk yıl önce ve kırk yıl sonra da iki defa okuduğu hâlde niçin anlamadığını fark eder. Çünkü meramı anlamak değil, kusur bulmaktır, “*kusur bulmak ve kullandığı malzeme-yi kendi[n]e mâletmek*”. Bu tavrından utandığını açıkça itiraf etmesi bize fazilet olarak yansıdı:

*Rıza Tevfik ateizm maddesini çok güzel işlemiş. Çevresinin hain bühtan-ları canına tak demiş üstadın. Madde, münevver haysiyetinin, düşünce haklarının sağlam bir müdafaa-nâmesi. Makaleyi ilk defa kırk küsur yıl*

<sup>18</sup> Cemil Meriç, “Araftaki Adam”, *Türk Edebiyatı*, S 4 (Nisan 1972), s. 16.

*önce okumuş ve hiçbir şey anlamamıştım. Ravendî ile Ebu'l-A'lâ'nın isyan dolu mısraları dikkatimi çekmişti. Sonra iki kere daha okudum, yine anlamadım. Çünkü anlamak için değil, kusur bulmak için okuyordum, kusur bulmak ve kullandığı malzemeyi kendime mal etmek için. Son okuyuşta o parlak lâfız yığınının altında nasıl bir ıstırabın gizlendiğini farkeder gibi oldum. Heyhat! Neslimiz böyle bir ıstıraba bile yabancı. Cumhuriyet öncesi aydınları, bizi yalnız erişemeyeceğimiz bilgi irtifaları ile değil, hassasiyetleri, isyanları, tereddütleri, şüpheleri, imanları ile de eziyorlar. **Utunarak düşünüyorum: Rıza Tevfik o makaleyi yazarken benden çok daha küçüktü.**<sup>19</sup>*

Bazı söz veya cümleleri, içinde yer aldıkları metinden ayrı olarak tek başına çarpıcı özellikte derin mana ve medluller taşıyordu. Bu sözlerden bazıları kafamıza mih gibi, bazıları gönlümüze diken ve bazıları da vicdanımıza alevli birer mızrak gibi saplandı. Hatta bazıları dilimizde vecize, deyim, darbimesel hatta slogan hâline geldi. Bazı sözleri mirî malî hâline geldi. Hatta onun “Şarkiyatçılık oryantalizmin keşif kolu” sözü, bir tercüme kitabın kapağında başkalarına mal edildi.

### **Kitap ve Dergi ile İlgili Olanlardan İlk Anda Göze Çarpanlar:**

*Batı'dan gelen hiçbir izm masum değildir.*

*Yobazlık şarkın nefsi müdafaası*

*Hiciv lirizm ırmağının bir kolu: Önceleri bulanık akar, sonra durulur.*

*Kitap deniz kızlarının şarkısı, uzağa, meçhule, esrara davet.*

*Her toplum bir kitaba dayanır.*

*Her kitapta kendimizi okuruz, kendimizle yatarız her kadında.*

*Bütün kitaplar bir belki ile başlar, bir belki için başlar...*

*Her kitap tılsımlı bir saray*

*Kitap istikbale yollanan mektup*

*İnsan kendini okur kitapta.*

*Kalbi var kitapların.*

*Her şaheser mesut bir tesadüfün çocuğu, yani babası meçhul bir piç.*

*Kaya homurdanır, mermer gülümser, konuşan yalnız kitap.*

*Dergi hür tefekkürün kalesi.*

*Dergiler kapalı birer dünyâ.*

<sup>19</sup> Cemil Meriç, *Jurnal II*, [15 Şubat 1981, Saat 10.00], 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 205; Bu metin daha önce bazı farklılıklarla, Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 205-206'da yer almıştır. Buraya ilk şekli iktibas edilmiştir.

### **Ebediyete Yönelik Sözleri:**

*Ebediyet sümüklü böceğin izleri kadar aldatıcı.*

*Ebediyet cehennemın ta kendisi.*

*Ebediyet hazin bir teselli mükâfatı.*

*Ebediyet cehennemın ta kendisi.*

*Ebediyet hazin bir teselli mükâfatı.*

*Ebediyet diye bir şey yok yeryüzünde.*

*Bütün şöhretler yalandır.*

*Hakikat kaderin imzası matbuata (şöhret)?*

*Zekâ rüzgârda unutilan mum, bencillik fanus.*

*Ruh yazının icadından beri ölümsüz.*

### **Tartışma ve Münakaşaya Yönelik Sözleri:**

*Tartışmanın amacı tahrip: bir fikri, bir gururu, bir fazileti.*

*Münakaşa, hakikati birlikte aramaktır.*

*Münakaşada zafer mağlubundur.*

*Çılgılık herkese hitap eder: sürüye ve tarihe...*

### **Kelimelere Yönelik Sözleri:**

*Öyle seveceksin ki kelimeleri sana yetecekler.*

*Kelime sudaki gölge, okşayamam onu, öpemem.*

*Bir davet olarak güzel kelime ve bir duada muhterem. Gönülden gönüle köprü, asırdan asıra merdiven.*

*Şair uzaklardan gelen şehzade, kelime ormanda uyuyan dilber.*

*Kelime kendini seyrettiğin dere.*

*Kelime sensin, kelime sonsuz, kelime adem.*

*Kelimeler benim sudaki gölge.*

*Aklın dili söz, coşkunun musiki.*

*Öyle seveceksin ki onları kirli libaslarından sıyrılacaklar. Işık olacaklar sen isteyince, aşk olacaklar.*

*Senin yıldızların kelimeler şair. Söyle raksetsinler alev saçlarıyla sonsuz bahçesinde hayallerinin.*

*Kuşlara benzer kelimeler, odana dolarlar bir akşam. Nereden gelirler bilinmez. Kâh çığlık çığlığadırlar, kâh sesleri işitilmez.*

*Çiçeklere benzer kelimeler: turuncu, erguvan, beyaz. Bir rüzgâr sürükler hepsini. Bulutlara güven olmaz!*

### **Kamusa Yönelik Sözleri:**

Kamusa yönelik sözleriyle bize kamus hakkında koca bir dünya verdi. Onunla kamusun bir ek kök meselesi olmadığını bir dünya, hayat hatta kâinat meselesi olduğunu onun da ötesinde uğruna ölünecek değerler manzumesinin esaslarından biri olduğunu fark ettik.

*Kamus, bir umman. İnciler gülümser derinliklerinde, asırlardır uyuyan. Kimi bir sevgili göğsünde pırıldayacak, kimi bir tacidar alnında, kimi se-def mahfazasında unutulacak.*

*Kamus bir umman, dualar uğuldar derinliklerinde, destanlar coşar. Şair bu sesleri duyan ve duyuran.*

*Kamus, bir milletin hafızası, yani kendisi. Heyecanıyla, hassasiyetiyle, suuruyla.*

*Kamusa uzanan el, namusa uzanmıştır.*

*Kamus yaşayan medeniyettir. Yaşayan ve yaşayacak olan medeniyet.*

*Her mukaddesi yıkan Fransız ihtilali, tek mukaddese saygı göstermiş: Kamus'a.*

Kamusun mukaddesle arasında olduğunu, tasfiyeciliğin kamusa düşmanlık olduğunu o ihsas etti: “Eski sözlüğe kızıl bir külâh geçirdiğini söyleyen Hugo, tek kelime uydurmamış; senbolizmin üç silahşoru da öyle. Ama kullandıkları her kelime yeni. Heyhat, batıda cinnet bile terbiyeli; yıldızlara uzanan bir hasret, uçurumları tarayan birecessüs.”<sup>20</sup>

### **Tercüme Yönelik Söz veya Düşünceleri:**

Kendisi de önemli bir münekkit ve mütercim olan Meriç’in tenkit, tercüme ve mütercim hakkında söyledikleri de çarpıcıdır:

*Yüzde yüz objektif bir tenkidden söz edilemez.*

*Her ciddî tenkid, geniş bir objektivite dozuna sübjektivite ekler.*

*Tenkid de edebiyatın bütün dalları gibi bir mevhibedir.*

*Tenkidçiyi yaşatan tercihlerindeki isabetten çok, üslûbu, yâni kişiliğidir.*

*Karanlık devirlerde tenkid susar, hiciv konuşur.*

*Tercüme bir yaratış, bence... şiir gibi, deneme gibi ama onlardan çok daha güç.*

*Evet, tercüme sanatların en gücü: başka bir iklimde, başka bir çağda doğan düşüncenin kendi toprağımızda dirilmesi.*

*Tercümede lâfza teslimiyet ihanetlerin en büyüğü.*

<sup>20</sup> Cemil Meriç, “Kelimeler”, *Türk Edebiyatı*, S 13 (Ocak 1973), s. 8.



*Tercüme bir fetihtir, yalnız dili değil, düşünce ve hassasiyetin girift dünyasını da zenginleştiren bir fetih.*

*Mütercim, mutlak'ı arayan bir çılgın, «felsefe taşı»nu bulmaya çalışan bir simyagerdir, bir Sizifos'dur belki, bir haber taşıyıcısı değildir.<sup>21</sup>*

### **Şiir, Roman, Nazım, Nesir ve Dil Hakkındaki Söz ve Düşünceleri:**

*Şair insanların en hassasıdır.*

*Şiir gönlün dili.*

*Zekânın dili nesir, gönlün şiir.*

*Şiirle mûsiki bir elmanın iki yarısı.*

*Şiir de mukaddesin emrindedir, mûsiki gibi.*

*Şiirde mutlak hakikat aramak yanlış.*

*Dil, nazım sayesinde kıvamını bulur.*

*Nazım, düşüncenin emeklemesidir.*

*Şuur nazımda kanat çırpır.*

*Nazım, düşüncenin fecir pırıltısı.*

*Nazım telkindir, çağrıdır, büyüdür.*

*Düşünce, nesirde rahatlar.*

*Nesir, ihtiyar medeniyetlerin meyvesi.*

*San'atta mutlak bir objektivizm, ham bir hayâldir*

*Politikanın çılgınlıkları yanında şiirin ve düşüncenin sesi boğuk bir inilti.*

*Roman insanın Tanrı'dan aldığı bir intikam.*

*Roman bir sınıfın müdafaa silâhıdır.*

*Roman sulandırılmış ve avâmın anlayacağı bir şekle büründürülmüş düşüncedir.*

### **Muhtelif Hususlara Yönelik Sözleri:**

Duruma, şartlara, zamana göre bazen ihtiyaçtan bazen "ibda"ın itışıyle şiirden düşünceye, düşünceden şiire kanatlanan kuşlar uçurdu fildişi kulesinden. Biz onların çoğunu sırf güzellikleri için devlet kuşu beller gibi bağrımıza bastık.

*Arzın kaderini değiştirenler kendi kaderlerini değiştirmek zorunda olanlardır.*

*Zilletten kurtulmak için sezarlaşılır.*

*Aydınlanmak için yan, aydınlatmak için değil.*

*Hidayet ilâhî bir lütuf.*

<sup>21</sup> Cemil Meriç, Bu Ülke, Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, s. 42-43.

*Mûsiki mutlakın ve ezelinin sesi: Ezan, tecvit, mevlid ve aruz.*

*Kahramanlık hatada ısrar etmemektir.*

*Masal uslu çocuklara anlatılır.*

*Şuur uçurumların önünde uyanır*

*Hürriyet bir bağış değil, fetih.*

*Zafer acıya katlananındır.*

*Asya'nın güneşi ne kadar aydınlıksa tarihi o derece sisli.*

*Tefekkür kılıçla fethedilmez" derken çalışmanın, cehdin, gayretin, azmin hakkını veriyor, kalemi işaret ediyordu.*

*Her yobazlık gibi sosyalizm yobazlığı da tehlikelidir ve obskürantizme sürükler insanı.*

*Bırakın herkes kendine uyan yeri seçsin!*

*İnsan çok meçhullü bir problemdir.*

*Halk, mütecanis bir bütündür.*

*Sağla sol, Batıyla doğu gibi kaypak iki kavram. Sağ da, sol da tecanüsdan mahrum.*

*Çöken cemiyetin enkazı altında ezilmemek için bir gladyatör kalpsizliğiyle döğüşebilmek lazım.*

*"Ölmek için öldür!" ikbalperestlerin parolasıdır.*

*Çile çekmek sanatkâr ile peygamberin müşterek nasibidir.*

*Vecd içinde seyret kainatını.*

*Gül itryla selamlar sabahı, şair kelimelerle.*

*Sarayları da aydınlatır güneş, kulübeleri de. Pencerelele kapalı ise ona ne?*

*İdeolojilerin peşine takılanlar pusulasızdırlar.*

*Karanlıkta kavga olmaz.*

*Vatanlarını yaşanmaz bulanlar vatanlarını «yaşanmaz»laştıranlardır.*

*Yaşayanları yöneten ölülerdir.*

*Kahramanlık hatada ısrar etmemektir.*

*Millî tarihi hakiki buudlarıyla takdim etmek, gölgede kalmış çağları aydınlatmak şuurlu bir Türkçünün hem hakkı, hem vazifesi.*

*Gitmek, kaderin hatalarını düzeltmektir. Cangıldan şehire, kasırgadan limana, kaostan tarihe kaçış...*

*Tekrar ediyoruz. Namık Kemal tercüme edilemez! Cevdet Paşa tercüme edilemez; Belagattaki iktidarını dosta düşmana kabul ettiren bir nesir üstadını musikisiz, donuk, köksüz bir ifadeyle konuşurmak ne büyük hadnâşinaslık.*

[Cevdet] Paşa'yı zaman zaman Ataç tilcikleri ile miyavlatmak, utanmazlığın ta kendisi.

Filozofun büyüğü küçüğü olmaz. Ya hepsi büyüktür, ya hepsi küçük.

Kimse keyfi ile sürüden ayrılmaz.

İrfan, düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan kelime.

Din asırlardan beri yaşayan ve nesilleri huzura kavuşturan tecrübeden geçmiş bir inançlar manzumesi; sıcak, dost, köklü.

Şüphesiz onun vecize değeri taşıyan derin anlamlı, güzel ve çarpıcı ve meydan okuyan sözleri bunlardan ibaret değildir. Ben bir çırpıda hatırlayabildiklerimi ve birkaç yazısında gözüme çarpanları, hatırasına hürmeten neslimden unutanlar hatırlasınlar diye buraya naklettim.

\*\*\*

Cemil Meriç, kelimelerin arkasında kaybolan hakikatin ardında koşarak ömür tüketen bir seyyah, bir düşünce avcısı gibi göründü. Zirvelerden uçurumlara kement atıyordu. Heyecanlarımızla kervanına biz de dâhil olduk. Kalıpları kırarak farklı bakış açılarını gösterdi, düşünce ufkumuzun genişlemesine yardımcı oldu, düşünce namusunu vurguladı, teenni ve tesamuh ihtiyacını “tek yol”culuğun çıkmazına karşı, ezeli ve ebedî değerleri işaret etti. Sürüden biri olmaktansa kendi olmayı biraz da ondan öğrendik. O “*Ne batıyı tanıyoruz ne doğuyu, en az tanıdığımız ise kendimiziz.*” derken bizi tarif ediyordu çünkü biz yeni yetmelerin başında kavak yelleri esiyordu, kendimizden haberimiz yoktu.

Mürşidimiz değildi ama mürşitlerden daha fazla hatta kendisinin bile tahmin edemeyeceği tesirleri oldu. Biz onu ve eserini kendi hâli ile sevdik. Eseri ve tesiriyle çölde bir vaha gibi geldi bize. Çünkü bizim gibi yaralıydı, bizim gibi mazlumdu. Bizim kökümüze vurulan balta ona da vurulmuş, onu da yaralamıştı

Cemil Meriç bizim dünyamızı, inançlarımızı pek sevmemiş, sevememiş. *Der-gâh*'ın dil ve edebiyat ansiklopedisinin okuyucu kitlesi arasında bizi de “hö-dük”lülle itham etmiş.<sup>22</sup> Şairin sözünü Fuzulî'den beri yalan saydığımızdan üstümüze alınmadık. Bizi sevmediğini, hatta sevmeyeceğini sadece söylememiş, yazmış da. “*Mesela dilimle Büyük Doğu'ya mensubum. İnançlarımın bir kısmıyla da öyle. Yön de bir tarafım benim.*” “*Önce pozitivizm. Akla fazla önem verişim. Meselâ Rıza Tevfik, Tevfik Fikret zaman zaman bir anlamda Yön'cüdürler.*” diyor. Bu meyanda başka bir beyanı da şöyle:

*Benim trajedim şu birkaç satırda: Sevebileceklerim dilsiz, dilimi konuşanlarla konuşacak lakırdım yok. Yani dilimle, zevklerimle, heyecanlarım-la, yarım-la Büyük Doğu kadrosundanım. Düşüncelerimle inançlarım-la Yön'e yakınım. Bu bir kopuş, bir parçalanış. Bir başka trajedi de şu: Yabancı dil bilenler Türkçe okumuyor, ben yabancı dil bilmeyenlere hitap edemiyorum, daha doğrusu yabancı dil bilmeyenler kendi dillerini de bilmiyorlar. Hind'i kim okur? Nesteren okur mu? Hayır! Avcıoğlu? Hayır! Ne-*

<sup>22</sup> Cemil Meriç, “Ansiklopedi Yazmak”, *Jurnal II*, (28 Eylül 1980, Saat 16.00), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 183.

*cip Fazıl? Hayır! Her dergi bir tekke. Bir akademi bile değil. Aydın Osmanlı şiiirinden daha köksüz, daha dalsız budaksız.*

Bu tutumunu “Solun kadir nâ-şinas davranışı beni ister istemez gericilerin kucağına değil, yanına itti.” diye tekrar etmesi, reddedildiği daha doğrusu aforoz edildiği için bize gelmek zorunda kaldığını düşündürüyor. “Yeni Devir pek ciddi bir intiba bırakmamıştır üzerimde. Mesela, Cumhuriyet’te yazmayı tercih ederdim. Gericî benim. Sağ’a antipatim yok. Sağ mezarlık bekçisi. Eskinin devamını ister sağ. Halbuki hayatın kendisi daima yeniye müteveccih.”<sup>23</sup> demesi sadece yüzümüze güldüğünü gösteriyor. Bizi tanıymıyordu, tanımak bile istemedi belki ama geleneğin yaşanan ve yaşatılan yenilik olduğunu göremedi. “Arafta bir yalnız” zatın taraf tutması, abese mahkûm.

Sanki kendinden başka kimseyi beğenmiyordu. Hilmi Ziya’yı kütüphane faresi olmakla itham etti. Ziya Gökalp’ı bir Delf kâhinine benzetti, Yunanperest bir müsteşrik olmakla, tezatlar içinde olmakla itham etti. “Gökalp ezeli çıraktır. Gökalp’ı taklid, çırağın çırağı olmaktır!” dedi. İşi hakarete vardırdı. Yayıncının bu hakaretleri kitaba koymaması ricasını geri çevirmemesine mukabil bu ricayı bir sansür bir yayıncı müdahalesi olarak dillendirdi. Alınmadık, zira sayısız düşmanına bir de Cemil Meriç’in eklenmesi Gökalp’a nakisa vermez.

Cemil Meriç’in sevdiği ve kendisini sevmelerini istediği zümre onu hâlâ sevmiyor. Bir ömür görmezden geldiler. Tenkitlerine cevap vermediler, mektuplarını karşılıksız bıraktılar, bütün anlaşma teşebbüsleri akim kaldı. Bu gidişle sevmeyecekler de. Okumuyorlar da üstelik, okusalar otuz sene içinde bir yankısı görülürdü. Ama sevmediği, beğenmediği cepheden Erol Güngör, Cemil Meriç’i okudu. Hakkında iki yazı yazdı. Daha ne olsun? Erol Güngör ömründe o kadarını bile görmemişti.

Cemil Meriç, bize misafir olarak geldi. Kadrinin bilinmediğini söylese de reddedildiği için bize geldiğinden haberimiz yoktu. Tanrı misafirine gösterelediğimiz hürmet ve itibarı gösterdik. Baş köşeye oturttuk, kendimizden saydık. Kader kılavuz olmuş bir Konya yolculuğunda bir delikanlı ona “Sen bizden değilsin!” demişti. Bunu bildiğimiz hâlde nereden gelip nereye gittiğini sormadığımız gibi pabuçlarını da dışarı doğru çevirmedik.

Cemil Meriç bizi sevse de sevmese de canı sağ olsun. Biz onu ve eserini kendi hâli ile sevmekten pişman değiliz, hâlâ seviyoruz, seveceğiz de. Sevdikleri ise onu hâlâ sevmiyorlar, bu gidişle de sevmeyecekler. Kadrinin musallada bile bilmediler, tabutu karşısında el bağlamadılar. Namazını biz kıldık, “hüsn-ü şahadet” ettik. Omuzlayıp vatan toprağına tevdi ettik. El kaldırıp dua ettik, mağfiret diledik. Yattığı yerde utanmasın isteriz. Sevdiği mahallenin dilediği gibi ışıklar içinde değil, nurlar içinde yatsın. *Esîr-i feyzini döksün ilelebet Mevlâ!..*

<sup>23</sup> Hüsameddin Aslan, “Nesillerim Mirası”, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı 1986*, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., Ankara 1986, s. 586-594.